

OKOLNOSTI SUĐENJA ZAGREBAČKOM NADBISKUPU ALOJZIJU STEPINCU, ANALIZA SUDSKOGA SPISA I PRAVNE ODRŽIVOSTI PRESUDE

Autor: Dominik Andreić¹

Sažetak: Rad proučava montirani proces protiv nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca. Na početku rada u kratkom je životopisu objašnjeno Stepinčevo djelovanje u međuratnom razdoblju, razdoblju Drugoga svjetskoga rata te u vrijeme poraća, neposredno prije sudskoga procesa. Opisana je pojava križara, nastojanja komunističkih vlasti u učvršćivanju vlasti i kompromitiranju oporbe te okolnosti dovođenja Stepinca pred sud. Analiziran je sudski spis na temelju optužnice, ispitivanja Stepinca i presude, iz kojih se očituje atmosfera i način postupanja. Rad sadržava i analizu pravne održivosti presude na temelju koje su iznesene nepravilnosti sudskoga procesa i presude koja krši načelo zakonitosti.

Ključne riječi: *Alojzije Stepinac, poraće Drugoga svjetskoga rata, montirani proces, križari, Katolička Crkva*

¹ univ. bacc. hist., Filozofski fakultet u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb., dominik.andreic.hr@gmail.com

1. UVOD

Nekadašnji zagrebački nadbiskup i kardinal Alojzije Stepinac osoba je koja je obilježila razdoblje Drugoga svjetskoga rata i poraća u Hrvatskoj. Kao ideološki neprikladan poslijeratnoj i novoformiranoj komunističkoj vlasti, uhićen je i izveden pred sud u rujnu 1946. godine.² U montiranom procesu osuđen je za „suradnju s okupatorom“, nasilno „prekrštavanje“, obnašanje dužnosti „ustaškoga vojnoga vikara“ te suradnju s križarima u rušenju državno-pravnoga poretka.³ Takvu presudu ponavljat će režimska komunistička (a od osamdesetih godina 20. stoljeća možemo reći i srpska) pseudohistoriografija kao „dokaz“ za kompromitaciju Alojzija Stepinca.⁴ Isti neutemeljeni i procesom revizije presude opovrgnuti navodi⁵ ponavljaju se i danas u jeku procesa njegove kanonizacije.⁶ Cilj je ovoga rada objasniti kontekst i pozadinu suđenja nadbiskupu Alojziju Stepincu, analizirati sudski spis te pravnu održivost same presude. Kao izvor za sudski spis korištena je propagandna knjižica iz 1946. godine, „Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima“, u kojoj je objavljen zapisnik.⁷ Zbog toga sam izvor treba uzeti s oprezom jer dijelovi zapisnika mogu biti izmijenjeni ili izostavljeni. U radu su korišteni i iskazi Stepinčevih branitelja koji su ostali neobjavljeni sve do 1987. godine.⁸

² „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, *Blaženi Alojzije Stepinac – Zagrebačka nadbiskupija*, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019., „Stepinac, Alojzije, bl.“, *Hrvatska enciklopedija LZMK*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58021>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

³ Milan Stanić (ur.), *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, (1946), 453–458.

⁴ Branimir Stanojević, *Alojzije Stepinac, zločinac ili svetac*, 2. izd. (1986), 9–14.

⁵ Ivana Jakelić, „Revizija osude: Presuda kardinalu Stepincu u cijelosti poništena“, *Večernji list*, <https://www.vecernji.hr/vijesti/ceka-se-objava-o-reviziji-osude-kardinalu-stepincu-odluku-na-zupanijskom-sudu-ceka-i-vladimir-seks-1101072>, pristupljeno 30. kolovoza 2019.

⁶ Barbara Marinović, „Vulin na komemoraciji: Alojzije Stepinac bio je ustaški vikar! HDZ: Sramotna izjava“, *Večernji list*, <https://www.vecernji.hr/vijesti/aleksandar-vulin-izjavio-na-komemoraciji-alojzije-stepinac-bio-je-ustaski-vikar-1011566>, pristupljeno 15. kolovoza 2019. V. Majetić, „Što točno Srpska pravoslavna crkva zamjera Stepincu“, *Tportal*, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/sto-tocno-srpska-pravoslavna-crkva-zamjera-stepincu-20160714>, pristupljeno 15. kolovoza 2019.

⁷ Stanić (ur.), *Suđenje*.

⁸ Vladimir Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac Mučenik za ljudska prava*, (2008), 193–195.

2. ALOJZIJE STEPINAC

Prije nego što je postao nadbiskup, Alojzije Stepinac odrastao je u skromnoj i pobožnoj seoskoj obitelji. Rodio se 1898. godine u selu Brezariću u župi Krašić gdje je pohađao i pučku školu.⁹ U Zagrebu je pohađao gornjogradsku Klasičnu gimnaziju, a nakon maturiranja u lipnju 1916. mobiliziran je u Kraljevsko domobranstvo i poslan na sočansko bojište.¹⁰ Ondje pada u talijansko zarobljeništvo iz kojega se ubrzo oslobađa pristupanjem u jugoslavensku legiju i odlaskom na solunsko bojište.¹¹ Nakon rata, od 1924. studirao je na Papinskom sveučilištu Gregorijani te je zaređen za svećenika u Rimu.¹² U Hrvatsku se vraća 1931. godine u jeku diktature i političke represije kralja Aleksandra.¹³ Kraće vrijeme u nekoliko je župa radio kao upravitelj te je nadbiskup Bauer na njegovu inicijativu ustanovio dijecezanski Caritas¹⁴.

Godine 1934. papa Pio XI. imenovao ga je nadbiskupomkoadjutorom s pravom nasljedstva. Time je navodno postao najmlađi biskup na svijetu sa samo 36 godina i nepune četiri godine svećeništva.¹⁵ Smrću nadbiskupa Bauera, 1937. godine preuzeo je izravnu upravu zagrebačke nadbiskupije, kao i predsjedništvo Biskupske konferencije Jugoslavije.¹⁶ Nadbiskup je postao nakon žestokih prosvjeda vođenih Srpskom Pravoslavnom Crkvom protiv ratifikacije konkordata¹⁷ i nakon odbijanja

⁹ Ivan Gabelica, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, (2007), 11., *Alojzije Viktor Stepinac* (dokumentarni film), redatelj Niko Kostanić, Hrvatska radiotelevizija, 2018., <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

¹⁰ „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

¹¹ Gabelica, *Blaženi*, 35–38., „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

¹² „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019., *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58021>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

¹⁶ „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019., *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58021>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

¹⁷ Konkordat je potpisan sa Svetom stolicom 25. srpnja 1935. godine, ali je do njegove ratifikacije došlo gotovo dvije godine kasnije, da bi odmah, u manje od tri mjeseca, zbog pritisaka bio povučen.

izvršne vlasti da provede sklapanje.¹⁸ Kao nadbiskup pokrenuo je katolički dnevnik „Hrvatski Glas“ te je poticao izdavanje novoga cjelovitoga prijevoda Svetoga pisma.¹⁹ Osnovao je niz novih župa i gradio nove crkve te poticao rad katoličkih udruga.²⁰

Izbijanjem Travanjskoga rata uspostavio je odnos s novim vlastima.²¹ Za vrijeme NDH prosvjedovao je protiv rasnih zakona, progona vjerskih i nacionalnih manjina te se protivio nasilnim vjerskim prijelazima, što se očituje iz zapisa njegovih propovijedi, pisama upućenih vlastima te direktiva kleru.²² Osim verbalnih prosvjeda, osobnom inicijativom zbrinjavao je i spašavao brojne izbjeglice.²³ Takvim je djelovanjem došao u sukob s vlastima NDH te se našao i na meti Gestapoa.²⁴ Kao i u međuratnom razdoblju, Stepinac se za vrijeme Drugoga svjetskoga rata nije priklonio niti promovirao nijednu političku opciju.²⁵ Međutim, branio je ideju hrvatske samostalne nacionalne države (no ne i ustaški režim i ideologiju) te je izražavao čvrste antikomunističke stavove (poznate i prije nastanka NDH) i prozivao partizane zbog počinjenih zločina.²⁶ Zbog toga, kao i općenitoga protucrkvjenoga stajališta ko-

SPC tvrdila je da Katolička Crkva konkordatom dobiva privilegirani status u odnosu na ostale vjerske zajednice, također bojeći se za svoj povlašteni status. Dodatno je tvrdila da konkordat ugrožava Ustav i suverenitet Kraljevine. Stoga SPC organizira niz prosvjeda i prijeti pravoslavnim zastupnicima Narodne skupštine izopćenjem. Problem s konkordatom bio je taj što njegov sadržaj nije bio javno obznanjen. Konkordatom se nastojalo doprinijeti i rješavanju „hrvatskoga pitanja“. Marjan Marin Ninčević, Filip Brčić, „Diplomatski odnosi Vatikana i Kraljevine Jugoslavije: konkordat iz 1935. godine“, u: *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja* 14/2 (2016), 301–306.

¹⁸ Horvat, *Kardinal*, 64–65., Alojzije Viktor Stepinac, redatelj Niko Kostanić, (2018).

¹⁹ „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

²⁰ „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019., *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58021>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

²¹ Gabelica, *Blaženi*, 156–161, Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918-2008.*, (2008), 231.

²² Gabelica, *Blaženi*, 322–324, 326–331, 334–337, 340–341, 358–373, 375–378., Goldstein, *Hrvatska*, 232–233, 265., <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

²³ Gabelica, *Blaženi*, 358–373, Goldstein, *Hrvatska*, 232–233, *Alojzije Viktor Stepinac* (dokumentarni film), redatelj Niko Kostanić, Hrvatska radiotelevizija, 2018., <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

²⁴ „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

²⁵ Gabelica, *Blaženi*, 63–65, 394.

²⁶ Gabelica, *Blaženi*, 159–191, 378–393.

munista bit će nepoćudan komunističkom režimu.

Ulaskom partizanskih snaga u Zagreb u svibnju 1945., Stepinac je ubrzo uhićen te je ostao u zatvoru do početka lipnja. Nakon puštanja iz zatvora, sastao se s Josipom Brozom Titom te je tom prilikom Tito od njega zahtijevao stvaranje „narodne Crkve“ neovisne o Svetoj Stolici (kao što je to slučaj s nacionalnim, samostalnim pravoslavnim patrijaršijama poput SPC-a), što je Stepinac odbio.²⁷ Nakon toga se komunistička protucrkvna propaganda intenzivirala te je Stepinac u rujnu 1945. sazvao biskupsku konferenciju. Rezultat te konferencije bilo je tzv. „pastirsko pismo“²⁸ u kojem se kritizira novoformirana vlast i optužuje za nepravde počinjene u poraću i ograničavanje sloboda.²⁹ „Pastirsko pismo“ posebno je pogodilo novu vlast, budući da ju je kritiziralo neposredno prije izbora za Ustavotvornu skupštinu.³⁰ Gotovo godinu dana kasnije Stepinac je uhićen te izveden pred sud. Osuđen je na 16 godina zatvora i prisilnoga rada te lišen građanskih prava narednih pet godina.³¹ U zatvoru u Lepoglavi ostaje do kraja 1951. godine, nakon čega je pritiskom strane diplomacije premješten na izdržavanje ostatka kazne u internaciju u Krašić.³² Godine 1953. papa Pio XII. imenovao ga je kardinalom, zbog čega su vlasti prekinule diplomatske odnose sa Svetom Stolicom.

Umro je 12. veljače 1960. godine u kućnom pritvoru u Krašiću.³³

²⁷ Horvat, *Kardinal*, 27. 119–122, *Alojzije Viktor Stepinac* (dokumentarni film), redatelj Niko Kostanić, Hrvatska radiotelevizija, 2018., „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

²⁸ Ne smije se miješati s „pastirskim pismom“ iz ožujka iste godine. Horvat, *Kardinal*, 113–115.

²⁹ Goldstein, *Hrvatska*, 381, 425–426., Horvat, *Kardinal*, 127–137., Berislav Jandrić, „Državno-partijska priprema javnosti za suđenje nadbiskupu Stepincu. Proglašen krivim i prije započetog kaznenog postupka. (Primjer zagrebačkog dnevnika ‘Vjesnik’),“ *Croatica Christiana periodica* 24/46 (2000), 171–183, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019. „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

³⁰ Zdenko Radelić, *Križari Gerila u Hrvatskoj 1945. – 1950.* (2002), 132–133., *Alojzije Viktor Stepinac* (dokumentarni film), redatelj Niko Kostanić, Hrvatska radiotelevizija, 2018.

³¹ *Alojzije Viktor Stepinac* (dokumentarni film), redatelj Niko Kostanić, Hrvatska radiotelevizija, 2018., „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019., *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58021>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

³² *Alojzije Viktor Stepinac* (dokumentarni film), redatelj Niko Kostanić, Hrvatska radiotelevizija, 2018., *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58021>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

³³ *Alojzije Viktor Stepinac* (dokumentarni film), redatelj Niko Kostanić, Hrvatska radiotelevizija, 2018., „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019., *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58021>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

3. KRIŽARSKI KONTEKST SUĐENJA I MONTIRANI PROCES

Završetkom Drugoga svjetskoga rata, na prostoru nekadašnje NDH počinju se organizirati oružane gerilske skupine u cilju njezine obnove, tzv. križari.³⁴ Začetak takvih skupina bile su tzv. „S skupine“, jedinice Oružanih snaga NDH formirane još u svibnju 1943., za gerilsku borbu i diverzije, u cilju suzbijanja partizanskoga napredovanja.³⁵ Uz odmetnute „S skupine“ činili su ih dio poraženih snaga NDH koji se nije povukao prema Austriji, već se odmetnuo u šumu te pojedinaca koji su pobjegli pred strahom od uhićenja, odbjeglih logoraša i dezertera iz tada već formirane Jugoslavenske armije.³⁶ Među tim oružanim skupinama postojala je slaba međusobna povezanost i organizacija.³⁷ Samo porijeklo križarskoga imena nije poznato, ono je pripisano zbog samoidentifikacije pojedinaca, kao i zbog njihovoga povezivanja s „klerikalnim elementima“ u dokumentima OZNA-e³⁸. Regionalno su nosili razne druge nazive poput „špiljari“ i „bijeli partizani“.³⁹ Budući da su mu uz križare ostatci oporbenoga HSS-a i Katolička Crkva činili glavnog neprijatelja, komunistički režim nastoji ih povezati s križarskim protudržavnim radom.⁴⁰ Pritom im je u prilog išlo i križarsko geslo „Za Krista, protiv komunista“ te križ kao glavni simbol.⁴¹

Jedno od takvih nastojanja bio je pokušaj povezivanja „pastirskoga pisma“ s gerilskim djelovanjem križara, karakterizirajući pismo kao lažni prikaz stanja i podršku križarima u daljnjem djelovanju.⁴² Stepinčev tajnik Ivan Šalić na sudu je priznao dostavu lijekova križarima, omogućavanje noćenja Erihu Lisaku⁴³ u nadbiskupskom dvoru,

³⁴ Zdenko Radelić, „Križari: ustaška gerila 1945. – 1950. – problemi istraživanja“, Časopis za suvremenu povijest 32/1 (2000): 5–6.

³⁵ Radelić, *Križari* 194–195.

³⁶ Radelić, *Križari*, 197.

³⁷ Radelić, *Križari*, 195–199.

³⁸ Odjeljenje zaštite naroda; jugoslavenska obavještajna služba, od 1946. poznata kao UDBA (Uprava državne bezbjednosti). „Ozna“ u: Darko Stuparić (gl. ur.), *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945. (1997)*, 477.

³⁹ Radelić, *Križari*, 200–203.

⁴⁰ Radelić, „Križari“, 12, Radelić, *Križari*, 7, 130, 200–201.

⁴¹ Radelić, „Križari“, 5–7.

⁴² Radelić, *Križari*, 132–133.

⁴³ Ustaški pukovnik, ravnatelj Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost (1943. – 1944.) i državni

primanje pisama Ante Moškova⁴⁴ te blagoslov križarske zastave u kapelici unutar nadbiskupskoga dvora.⁴⁵ Prema povjesničaru Zdenku Radeliću, dostavu lijevoga križarima i blagoslov zastave inscenirala je OZNA izmanipuliravši Šalića svojim agentima koji su se predstavili kao križari. Naime, navodni naručitelj zastave Martin Mesarov (bivši zastupnik HSS-a i Hrvatskoga državnoga sabora) uhićen je već u ljeto 1945. (dok je posvećenje zastave bilo u rujnu) te je OZNA izmislila njegovu skupinu i manipulirala njegovim imenom. Do Stepinčevoga izvođenja pred sud Mesarov je već bio likvidiran (što je lažno prikazano kao pogibelj u sukobu vojske i križara), a drugi „optuženi svjedok križar“ Ivan Žagić (zapravo agent OZNA-e), na zahtjev obrane nije izveden pred sud „zbog tehničkih razloga“.⁴⁶ Preko Šalića, režim je nastojao kompromitirati Stepinca te ga dovesti u izravnu vezu s križarima. Stoga mu se i sudi s ustaškim pukovnikom Erihom Lisakom.⁴⁷

Stepinac je uhićen krajem rujna 1946. (deset mjeseci nakon Šalića i Lisaka) i izveden pred sud, a osuđen je 11. listopada iste godine.⁴⁸ Javni tužitelj bio je Jakov Blažević,⁴⁹ a predsjednik sudskoga vijeća Žarko Vimpulšek.⁵⁰

Branitelji nadbiskupa bili su odvjetnici Ivo Politeo⁵¹ i Natko tajnik MUP-a (1944. – 1945.). Potpisnik odluka o uhićenjima i strijeljanjima. Nakon bijega vraća se u Hrvatsku kako bi se uvjerio u priče o „križarima“, nakon čega je ubrzo uhićen. „LISAK, Erih“, u: Darko Stuparić (gl. ur.), *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945.* (1997), 234.

⁴⁴ General i ustaški pukovnik, zapovjednik Poglavnikovih tjelesnih zdругova. Također se vraća iz emigracije kako bi provjerio glasine o „križarima“. Po povratku u emigraciju uhićen je u Veneciji i navodno osuđen na smrt 1948. u Zagrebu. „MOŠKOV, Ante“, u: Darko Stuparić (gl. ur.), *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945.* (1997), 283.

⁴⁵ Radelić, *Križari*, 130–139.

⁴⁶ Radelić, *Križari*, 130–139, Zdenko Radelić, „Nadbiskup Stepinac i slučaj križarske zastave (1945. –1946.)“, *Croatica Christiana periodica*, 26/49 (2002), 180–183.

⁴⁷ Radelić, „Nadbiskup“, 178.

⁴⁸ Radelić, „Nadbiskup“, 179–180., „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019.

⁴⁹ Hrvatski komunist, političar i pravnik. Od 1928. član KPJ, a 1940. postaje i član centralnoga komiteta. Jedan je od organizatora partizanskoga pokreta u Hrvatskoj. Godine 1943. član je izvršnoga odbora ZAVNOH-a, a 1944. postaje prvi predsjednik Vrhovnoga suda ZAVNOH-a. Godine 1945. postaje prvi javni tužilac Hrvatske te u poslijeratnom razdoblju obavlja brojne visoke državne i partijske dužnosti, *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8132>, pristupljeno 1. listopada 2019.

⁵⁰ Stanić, *Suđenje*, V.

⁵¹ Istaknuti odvjetnik. Još u vrijeme Kraljevine SHS Politeo je radio kao branitelj u političkim pro-

Katičić.⁵² Početkom suđenja, javni tužilac osigurao je 58 svjedoka s područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine koji su svjedočili o vjerskim prijelazima te većina njih nije bila s područja Zagrebačke nadbiskupije. Budući da Stepinac nije osobno sudjelovao u vjerskim prijelazima, već mu se sudi zbog nadležnosti, ta svjedočanstva nisu mogla pravovaljano biti korištena protiv njega.⁵³ Od 35 svjedoka koji su namjeravali svjedočiti u korist nadbiskupu prihvaćeno je samo njih sedam. Među svjedocima je bilo i nekoliko pravoslavnih uglednika poput sveučilišnog profesora Julija Budisavljevića te Milutina Radetića⁵⁴, primarijusa sveučilišne klinike u Zagrebu, a odbijeno je i pismeno svjedočanstvo Židovske općine u Zagrebu.⁵⁵

4. ANALIZA SUDSKOGA SPISA

4. 1. Optužnica

Alojzije Stepinac optužen je prema pet točaka. U prvoj je optužen za suradnju s okupatorom kod čega mu se kao prvo zamjera sastanak s Antom Pavelićem i Slavkom Kvaternikom. U optužnici se naglašava da se tada još uvijek vodio Travanjski rat te se takav čin osuđuje unatoč tome što se Stepinac sastao s de facto novouspostavljenim vlastima. Nadalje, Stepinca se proziva zbog rada katoličkih udruga i njihovoga tiska, prebacujući odgovornost na njega kao nadbiskupa. Također ga se optužuje za pretvaranje misnih slavlja u političke manifestacije zbog molitvi posvećenih NDH i njezinim dužnosnicima te zbog održavanja

cesima pa je tako branio čak i Josipa Broza. U vrijeme NDH na sudovima uglavnom brani Srbe i komuniste. Godine 1944. čak je i uhićen te ubrzo pušten. Nakon rata nastavlja biti braniteljem u političkim procesima, sve do 1950. godine, kada preuzima obrane većinom imovinsko-pravnih slučajeva. „POLITEO, Ivo“, u: Darko Stuparić (gl. ur.), *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945.* (1997), 327.

⁵² Hrvatski pravnik, radio je u odvjetništvu i pravosuđu. Od 1956. godine, na Pravnome fakultetu u Zagrebu, kao redoviti profesor predavao je međunarodno privatno pravo te bio direktor Instituta za međunarodno pravo i međunarodne odnose. Autor je brojnih znanstvenih publikacija, od 1977. redoviti je član JAZU-a, a 1980. dobio je nagradu za životno djelo, *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30883>, pristupljeno 1. listopada 2019.

⁵³ Horvat, *Kardinal*, 159.

⁵⁴ Radetića je Stepinac spasio od progona do kojeg je došlo jer je potajno liječio partizane. Nakon pokušaja svjedočenja, tužilac Jakov Blažević ga je izvrijedao te je ubrzo maknut s pozicije primarijusa sveučilišne klinike. Horvat, *Kardinal*, 159–160.

⁵⁵ Horvat, *Kardinal*, 159–160.

misnih slavlja na Antunovo i 10. travnja koji su proglašeni državnim praznicima. U drugoj točki optužen je za nasilno „prekrštavanje“⁵⁶ pravoslavnih Srba na katolicizam.⁵⁷

Prema trećoj točki Stepinac je optužen za obnašanje dužnosti vojnoga vikara, a optužnica se obrazlaže sudjelovanjem pojedinih svećenika, kao pripadnika vojnih formacija NDH, u ratnim zločinima. Optužen je i za prikupljanje i slanje pomoći vojnicima na istočnom bojištu te odobravanje molitvenika „Hrvatski vojnik“ od strane Nadbiskupskoga duhovnoga stola kojim je predsjedao. Zbog molitve za radnike koji su poslani na rad u Hitlerovu Njemačku i božićne poruke koje im je upućivao, Stepinac je optužen za podupiranje takvoga slanja radnika. U četvrtoj točki optužen je zbog spašavanja NDH i pritom navodne suradnje s Antom Pavelićem, Vlatkom Mačekom, Dražom Mihailovićem, Leonom Rupnikom i Gregorijem Rožmanom. Kao obrazloženje optužnice citiraju se Stepinčevi govori od ljeta 1944. do kraja rata u kojima promovira očuvanje NDH te kritizira komunistički progon i zločine nad katoličkim klerom i pojedinim vjernicima. Pokušaj prijelaza NDH na stranu saveznika tumači se kao „smišljanje plana ponovne okupacije naše zemlje od nekih drugih stranih sila“. U zadnjoj točki optužnice, Stepinca se tereti za pomaganje u ugrožavanju državnog poretka Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Optužen je za „provođenje sistematskog plana podržavanja nada“ u promjenu režima te vraćanje na vlast Mačeka i kralja Petra. Uz to, tereti ga se da je podržavao organizaciju križara. Također se spominje „pastirsko pismo“ koje je javno kritiziralo vlasti neposredno prije izbora za Ustavotvornu skupštinu.⁵⁸

4. 2. Ispitivanje

U početku suđenja Stepinac potvrđuje razumijevanje optužnice i da na njega prilikom ispitivanja i potpisivanja zapisnika nije vršena nikakva prisila te da se ne osjeća krivim. Vezano uz prvu točku optužnice, ispituju ga je li se za vrijeme trajanja Travanjskoga rata sastao s Pavelićem. Posebno jedno od pitanja glasi: „Da li ste svjesni da ste 12. aprila, dakle u momentu kad su se jugoslavenski narodi još borili protiv okupatora i kad jugoslavenska vojska još nije kapitulirala, počinili izdaju time što ste išli u posjet Paveliću?“. Na takva pitanja Stepinac

⁵⁶ Pravilno rečeno „vjerski prijelazi“, a ne „prekrštavanje“, Horvat, *Kardinal*, 86, 155.

⁵⁷ Stanić, *Suđenje*, 195–203.

⁵⁸ Stanić, *Suđenje*, 203–208.

uglavnom odgovara riječima: „nemam ništa da primijetim”, „uskraćujem odgovor”, „nemam što da dodam”, „nemam što da odgovorim” i „savjest mi je čista”. Na takve ga odgovore sudac upozorava da odgovori isključivo s „uskraćujem odgovor jer će se u suprotnom tumačiti kao da je rekao „jesam“.⁵⁹ Takvi će odgovori na kraju biti i shvaćeni na njegovu štetu, na što je prigovorio njegov branitelj.⁶⁰ Jednako tako odgovara kada ga se optužuje jer je tijekom travnja 1941. prisustvovao na večeri s emigrantima, članovima UHRO-a te pozvao biskupski episkopat u goste Paveliću. Stepinca se također proziva jer je dobio odlikovanje od strane vlasti NDH. Na sve optužbe Stepinac izjavljuje kako ne smatra da je izdao svoju domovinu i da ne vidi nikakvu svoju krivnju te tvrdi da je slijedio upute Mačeka (tada još legitime civilne vlasti).⁶¹

Kod ispitivanja o radu katoličkoga tiska, Stepinca se naziva „predsjednikom Katoličke akcije“, što on niječe, budući da on to nije te da ta funkcija ne postoji. Međutim, na pitanje je li imao utjecaja na rad Katoličke akcije, Stepinac odgovara s: „nemam ništa za odgovoriti“. Također ga se proziva pitanjem je li „ikada prekorio križare zbog njihova rada“ na što tvrdi da je to crkvena interna stvar te se brani šutnjom, dok sud to smatra krivičnim djelom. Kada je upitan je li odobravao takav rad pojedinih udruga, tvrdi: „Moj kler zna kakav je bio moj stav.“ Na optužbe zbog pisanja katoličkoga tiska izjavljuje da mu je savjest čista ili se brani šutnjom, prilikom čega mu je javni tužilac odgovorio: „To je vaša ustaška savjest.“ Iz priloženoga se nazire i čitav ton suđenja. Na optužbe zbog udijeljenoga blagoslova članovima križarske organizacije koji su bili pripadnici vojnih formacija, Stepinac tvrdi da crkva uvijek daje blagoslov svakome tko zatraži.⁶²

O bistričkim proštenjima 1941. i 1942. godine Stepinac tvrdi da nije znao simboliku pet svijeća (posvećenih Paveliću i suradnicima) te da pozvavši na molitvu „za sve ljude, a napose za one koji su na vlasti“ nije činio nikakvu uslugu vlastima. Na optužbu jer je na bistričkom proštenju 1944. godine prozvao „ratujuću stranku“ i rekao da se „Hrvati neće odreći svoje slobode i samostalnosti“, Stepinac se brani šutnjom, što

⁵⁹ Stanić, *Suđenje*, 219–224.

⁶⁰ „Govor dr. Ive Politea“, objavljen u Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, 160–190.

⁶¹ Stanić, *Suđenje*, 219–224.

⁶² Stanić, *Suđenje*, 224–234.

je i logično s obzirom na ton suđenja i ratnu perspektivu novoformiranih vlasti. Stepinac također tvrdi da nije izdao nalog kleru da svakoga 10. travnja služi misu zahvalnicu za NDH, dok na upit o služenju mise na Pavelićev rođendan uskraćuje odgovor. Kada ga je predsjednik suda prozvao zbog prisustva na „ustaškom saboru“, Stepinac je odgovorio: „To ne znači da sam ja stajao ideološki uz njih. Ja sam bio i u vašem saboru i to ne znači da usvajam sve ono što se čini... Bio sam i na otvorenju vašeg kazališta, i iz toga ne slijedi da ja odobravam vašu materijalističku ideologiju“, na što ga je javni tužilac manipulativno pitao: „S kojim pravom vi uspoređujete Hrvatski narodni sabor s ustaškom klaonicom?“. Predsjedavajući je za to pohvalio javnoga tužioca rekavši da je „dobro primijetio“. Ovakvi postupci suda idu u prilog karakterizaciji suđenja kao montiranoga procesa. Na prozivke (koje također ne mogu biti i optužbe za kazneno djelo) da su ga ustaški dužnosnici simpatično gledali, Stepinac odgovara: „Kako su oni mene gledali, to znade čitava naša javnost.“ Također, nadbiskup je na optužbe zbog prisutnosti na sprovodu Marka Došena⁶³ rekao da je bio prisutan jer je tako zamoljen te zato što ga je poznao i ranije.⁶⁴

Na optužbe o prisilnom prekrštavanju Stepinac tvrdi da je jasno izrazio svoj i crkveni stav rezolucijom biskupske konferencije 17. studenoga 1941. godine. Konferencijom je stvoren odbor u kojem su se nalazili Stepinac, Viktor Burić⁶⁵ i Janko Šimrak.⁶⁶ Odbor prema Stepincu nije nastao s namjerom prekrštavanja Srba, već s namjerom sprječavanja zlouporaba. Na upite je li mu bilo čudno da najedanput veliki broj Srba prelazi na katoličanstvo te je li sumnjao na njihovu prisilu, Stepinac se brani šutnjom.⁶⁷ Nadalje, tvrdi da je protiv prisilnih vjerskih prijelaza

⁶³ Istaknuti hrvatski političar još u vrijeme Austro-Ugarske. Do završetka Velikoga rata zastupnik je Starčevićeve stranke prava, nakon čega pristupa HRSS-u. Kasnije se razilazi s Radićem i pristupa ustaškom pokretu. Kao predsjednik Hrvatskoga državnoga sabora 1942. predaje Paveliću memorandum dijela zastupnika u kojem kritizira stanje u NDH i njezinu politiku. „DOŠEN, Marko“, u: Darko Stuparić (gl. ur.), *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945.* (1997), 95–96.

⁶⁴ Stanić, *Suđenje*, 234–241.

⁶⁵ Senjsko-modruški biskup (1935. – 1969.), riječko-senjski nadbiskup (1969. – 1974.). Godine 1942. upozoravao je Stepinca o mogućem rušenju pravoslavnih Crkava, o čemu je Stepinac upitao Artukovića. „BURIĆ, Viktor“, u: Darko Stuparić (gl. ur.), *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945.* (1997), 60.

⁶⁶ Grkokatolički križevački biskup, imenovan uz Pavelićevo protivljenje. Nakon rata je uhićen te umire nakon višemjesečnoga maltretiranja. „ŠIMRAK, Janko“, u: Darko Stuparić (gl. ur.), *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945.* (1997), 60.

⁶⁷ Stanić, *Suđenje*, 242–250.

poduzimao koliko je mogao i koliko mu je savjest nalagala. Spomenuti „odbor trojice“ prema Stepincu se uopće nije sastajao jer nije imao mogućnosti te je praktički svaki biskup radio zasebno na svojem prostoru pa je svrha odbora „silom prilika“ promašena. Svaki je „biskup usprkos tome ostao potpuno samostalan u svojoj biskupiji“. Na kraju Stepinac izjavljuje da će o tome „donijeti svoj konačni sud povijest“ i da će sve „izaći jedanput na vidjelo“. Na optužbe da je htio smjestiti slovenske trapiste u pravoslavni samostan u Orahovici te dobiti iz toga privrednu korist, brani se da je to namjeravao privremeno, a da se trapisti ionako bave privredom. Pritom mu se također zamjera jer je u pismu Paveliću napisao „u blagodat čitave NDH“.⁶⁸ Gledajući objektivno, smještaj izbjeglica u napušteni samostan nije kazneno djelo, a ni nemoralan čin. Dodatak „u blagodat čitave NDH“, neovisno o Stepinčevim stavovima prema NDH, može samo poslužiti u privoli Pavelića za njihov smještaj.

Prema trećoj točki, kao što je već spomenuto Stepinac je optužen zbog obnašanja dužnosti vojnoga vikara. Stepinac izjavljuje da ga je na tu dužnost postavio papa te da je tu dužnost morao prihvatiti. Kao svoje zamjenike imenovao je Vilima Cecelju⁶⁹ (za kojega na sudu izjavljuje da je čovjek bez prigovora) i Stipu Vučetića.⁷⁰ Pritom ga se uglavnom ispituje o radu pojedinih svećenika koji su pristupili ustaškoj vojnici ili za ustaše obavljali vjerske obrede, bez dokazane izravne krivnje. Slanje pomoći hrvatskim radnicima u Njemačkoj javni tužilac tumači kao pomoć Hitlerovoj „ratnoj mašini“, dok se Stepinac brani da je to „duhovna pomoć“. Pod istom ga se točkom optužuje jer je hrvatskim legionarima na istočnom bojištu slao cigarete, krunice i medaljice, dok Stepinac tvrdi da time nije politički podupirao ustaše, već je samo dao legionarima „duhovnu okrepju“. Stepinac također tvrdi da izdavanjem molitvenika „Hrvatski vojnik“ nije počinio nikakvo zlo.⁷¹

⁶⁸ Stanić, *Suđenje*, 242–265.

⁶⁹ Svećenik, od početka rata blizak Paveliću, na početku i njegov osobni ispovjednik. Prisutan je na prisezi članova prve vlade NDH, član je izaslanstva koje odlazi u Italiju i potpisuje Rimske ugovore. Nosio je čin ustaškoga pukovnika i bio je vikar Poglavnikovoga tjelesnoga zdruga. Imao je ulogu posrednika između Poglavnika i Nadbiskupskoga dvora. Autor je u članku spomenutoga molitvenika „Hrvatski vojnik“. Osnovao je podružnicu Crvenoga križa za ranjenike. U poratnom razdoblju vodio je brigu o hrvatskim izbjeglicama te utemeljio Caritas Croatia u Salzburgu. „CECELJA, Vilim“, u: Darko Stuparić (gl. ur.), *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945.* (1997), 66.

⁷⁰ Svećenik i vojni vikar kojega Pavelić imenuje izvan svojih ovlasti u listopadu 1941. Međutim, Stepinac kojega je papa proglasio *sine titulo* vojnim vikarom, godinu dana kasnije prenosi svoje ovlasti na njega kao svojega zamjenika (kao i na Cecelju). Godine 1942. Vučetić je pozvan u Hrvatski državni sabor kao zastupnik. „VUČETIĆ, Stipe“, u: Darko Stuparić (gl. ur.), *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945.* (1997), 422 – 423.

⁷¹ Stanić, *Suđenje*, 266–279.

U ispitivanju prema četvrtoj točki optužnice, Stepinac je prvo upitan o govoru koji je navodno održao „Domagojevcima“, u kojem poziva na očuvanje NDH te se tom prilikom brani šutnjom. Na upite o biskupskoj konferenciji i njezinoj poslanici iz ožujka 1945. godine, Stepinac negira tvrdnje da je poslanica politička narudžba ustaša i Ive Bogdana⁷², već da je namjera bila poslanicom zatražiti poštivanje volje hrvatskoga naroda i da će poštivati svaku sudbinu koju narod svojom voljom odabere. Na pitanje zašto ustaše nije kritizirao kao komuniste, odgovara: „Izvršili smo svoju dužnost i onda“. O čuvanju arhive Ministarstva vanjskih poslova NDH, Stepinac tvrdi da arhiva nije skrivana, već je ondje pohranjena u podrum nadbiskupije zbog opasnosti od bombardiranja te da za nju nisu primali nikakvu odgovornost i da su je namjeravali isporučiti novoj vlasti, što su i učinili.⁷³

O pokušajima „spašavanja NDH“, Stepinac tvrdi da ne zna mnogo. Izjavljuje da ga je Moškov odveo Mačeku, da ne zna kad je i s kim Maček napustio Zagreb te da je odbio regentstvo od Pavelića i predložio mu Mačeka.⁷⁴ O posjetu Lisaka, Stepinac tvrdi da nije znao da je to Lisak, već da mu je predstavljen kao Petrović. Od njega je primio nekoliko informacija o ustaškoj emigraciji te mu poručio da mu ne mogu pružiti utočište. O pismima Moškova, Stepinac tvrdi da nije znao od koga je drugo pismo te da je za oba naredio Šaliću da ih spali. Također, tvrdi da mu nije bilo poznato da je Lisak prenoćio u nadbiskupskom dvoru te da je križarska zastava posvećena u nadbiskupskoj kapelici. Tvrdi da je primio jednoga ustaškoga intelektualca emigranta kako bi vidio tko je te da ne zna kako se zove niti koliko je dugo bio kod njega. Za Lelu Sofijanec⁷⁵ tvrdi da, ako ju je primio, da ju nije prepoznao te da nije učinio ništa protuzakonito. Ona mu je poručila samo pozdrav od Popovića kojem je pomogao da izađe iz zatvora.⁷⁶ Pritom se Stepinčeva svjedočanstva razlikuju od Šalićevih; Šalić tvrdi da je rekao Stepincu kako sumnja da je predstavljeni Petrović zapravo Lisak. Šalić također tvrdi da je kasnije rekao Stepincu za blagoslov križarske zastave, s mogućnošću da

⁷² Katolički publicist i novinar. Od 1944. na čelu Glavnog ravnateljstva za promidžbu NDH; vodeći propagandist i cenzor u NDH. „BOGDAN, Ivo“, u: Darko Stuparić (gl. ur.), *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945.* (1997), 43.

⁷³ Stanić, *Suđenje*, 279–285.

⁷⁴ Stanić, *Suđenje*, 285–286.

⁷⁵ Navodna ustaška špijunka.

⁷⁶ Stanić, *Suđenje*, 286–291.

se Stepinac toga ne sjeća.⁷⁷ U daljnjem ispitivanju Stepinca uglavnom ispituju o njegovim pismima i korespondenciji s papom i dužnosnicima NDH te o jednoj predratnoj korespondenciji sa Šubašićem. U tim pismima naziru se određeni Stepinčevi politički stavovi (skloni hrvatskoj samostalnosti i antikomunistički), međutim, u većini se radi o dobronamjernim zalaganjima te u svakom slučaju na temelju njih Stepinac ne može kaznenopravno odgovarati.⁷⁸

4. 3. Presuda

Nadbiskup Alojzije Stepinac na kraju je proglašen krivim i osuđen, jer je kao prvo: za vrijeme rata i neprijateljske okupacije stupio u suradnju s neprijateljem, što se smatra krivičnim djelom protiv zakona i države. To se obrazlaže zato što je: 12. travnja dok su se još vodile borbe posjetio Slavka Kvaternika i čestitao mu uspostavu NDH, 16. travnja posjetio je Pavelića te pripremio večeru pristiglim ustašama, tražio od klera i vjernika da surađuju s vlastima NDH. Imao je „nadzor nad pisanjem cjelokupne katoličke štampe”, koja je „širila klevete i laži protiv NOP⁷⁹ -a”, širila vjersku, nacionalnu i rasnu mržnju, propagirala u korist okupatora i izdajnika. Prema presudi je „tradicionalne vjerske svečanosti zloupotrebljavao i pretvarao u političke manifestacije za krvnika Pavelića i njegove ustaške bande”, crkveno je obilježavao 10. travnja i blagdan sv. Antuna te je sudjelovao u priredbama i proslavama koje su organizirali okupatori.⁸⁰

Prema drugoj točki presude kriv je jer je organizirao odbor trojice s namjerom vršenja prisilnih prekrštavanja te je „kao pomagač radio na prisilnom prevođenju na drugu vjeru stanovništva Jugoslavije”. I to se smatra krivičnim djelom protiv zakona i države. Prema trećoj točki: „Pomagao je naoružane vojničke formacije sastavljene od jugoslavenskih državljana u cilju službe neprijatelju i zajedničke borbe s njime protiv svoje domovine”, što sud također smatra krivičnim djelom protiv zakona i države. Pod tom točkom također se navodi da je početkom 1942. od strane Vatikana imenovan vojnim vikarom, kao predsjednik duhovnoga

⁷⁷ Stanić, *Sudenje*, 286–291.

⁷⁸ Stanić, *Sudenje*, 291–355.

⁷⁹ Narodnooslobodilački pokret

⁸⁰ Stanić, *Sudenje*, 453–455.

stola odobrio molitvenik „Hrvatski vojnik”.⁸¹

U četvrtoj točki opet se spominje da je za vrijeme rata i okupacije stupio u suradnju s neprijateljem jer je: božićnom porukom 1941. pozivao hrvatske radnike u Njemačkoj na rad, ustaškim legionarima slao poklone i dizao moral; pozivao „Domagojevce“ i sveučilištarce na očuvanje NDH i daljnji rat; „Na zahtjev Mandića”, a „po naređenju Pavelića” organizirao biskupsku konferenciju sa zadatkom da se katolički episkopat zauzme za spašavanje NDH; u nadbiskupskom dvoru „sakrio” (pohranio) arhivsku građu Ministarstva vanjskih poslova, „Županstva pri poglavniku” i gramofonske ploče Pavelićevih govora te zato što je s Moškovim posjetio Mačeka u cilju očuvanja NDH.⁸²

Prema petoj točki pomogao je organizaciju oružanih banda i njihovo ubacivanje na teritorij države te ugrozio državno uređenje FNRJ tako što je; „provodio sistematski plan podržavanja nada da će se uskoro promijeniti ‘režim’ FNRJ”; primio Eriha Lisaka u drugoj polovici rujna 1945.; primio „ustaškoga studenta-emigranta” i špijunku Lelu Sofijanec; podržavao i prikrivao zavjerenički rad svojega tajnika Ivana Šalića i svećenika Josipa Šimečkoga koji su s Pavlom Gulinom i Josipom Crnkovićem podržavali terorističke skupine u zemlji te plasirao „pastirsko pismo“ pred izbore za Ustavotvornu skupštinu koje lažno prikazuje stanje u zemlji i daje podršku ustašama.⁸³

5. PRAVNA (NE)ODRŽIVOST PRESUDE

Prema članku Željka Horvatića i Davora Derenčinića, „Prilog raspravi o kazenoj (ne)održivosti presude protiv Alojzija Stepinca“, u procesu i presudi protiv nadbiskupa Stepinca postoje brojne nepravilnosti.⁸⁴ Kao prvo, Stepincu je suđeno prema Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države od 15. kolovoza 1945., odnosno prema njegovoj nadopuni od 9. srpnja 1946. (ZKDND 1946.), dok se optužnica uglavnom

⁸¹ Stanić, *Suđenje*, 455.

⁸² Stanić, *Suđenje*, 455–457.

⁸³ Stanić, *Suđenje*, 457–458.

⁸⁴ Željko Horvatić, Davor Derenčinić, „Prilog raspravi o kazenoj (ne)održivosti presude protiv Alojzija Stepinca“, u: Nada Bašić, Vladimir Horvat, Josip Mrzjak, Jasna Pavelić-Jureško (ur.), *Kardinal Alojzije Stepinac Svjedok vremena i vizionar za treće tisućljeće*, (Zagreb: Glas koncila, 2009.): 25–34.

odnosi na razdoblje Drugoga svjetskoga rata, dakle prije stupanja toga zakona na snagu. Da bi Stepinac mogao biti osuđen po tom zakonu, ta su kaznena djela trebala biti propisana prije počinjena djela. Time se krši zabrana retroaktivnosti (*nullum crimen sine lege praevia*). Stoga je nadbiskupu trebalo biti suđeno prema Krivičnom zakonu iz 1929. godine, osim u slučaju kada bi ZKDND 1946. bio blaži.⁸⁵

Osim što je zakon primijenjen retroaktivno, Stepinčevo uspostavljanje odnosa s *de facto* novouspostavljenim vlastima ne može se tretirati kao suradnja s neprijateljem, kada bismo NDH percipirali kao *de iure* državu. U drugom slučaju, ako NDH definiramo kao okupacijsku zonu, kao što je to percipirao branitelj Ivo Politeo, tada Stepinca također nije moguće kaznenopravno osuditi, pozivajući se na IV. hašku konvenciju iz 1907. (na što se Politeo i pozvao).⁸⁶ Prema IV. haškoj konvenciji o zakonima i običajima rata na kopnu (čl. 42. i 43.): „Područje se smatra okupiranim kad je stvarno stavljeno pod vlast neprijateljske vojske“, „okupacija se proteže samo na teritorij na kojem je takva vlast uspostavljena i može se vršiti“ i „zakonita vlast faktično prelazi u ruke okupatora koji je dužan poduzeti sve mjere radi ponovne uspostave i osiguranja, koliko je to moguće, javnog reda i sigurnosti. Okupator je, pritom, dužan poštivati, osim ako se to nikako ne može, zakone okupirane države.“⁸⁷ Prema tome, formalna audijencija kod vrhovništva NDH i slični postupci ne mogu biti kvalificirani kao politička suradnja s neprijateljem, već kao formalno poštivanje vlasti.⁸⁸ Isto vrijedi za fotografiranje i rukovanje Stepinca s ustaškim dužnosnicima koji ne mogu biti krivična djela čak ni prema spomenutom zakonu iz 1946. godine jer „ni najekstenzivnijom interpretacijom ne mogu biti podvedeni i pod jedan zakonski opis.“⁸⁹ Stepinac je također postupao kako nalaže enciklika pape Grgura XVI. „*Sollicitudo Ecclesiarum*“ iz 1831. godine. Prema njoj se u vrijeme rata, revolucija i borbi za vlast od klera zahtijeva stupanje u vezu s osobama koje zapravo vrše vlast. Na tu se konstituciju također

⁸⁵ Horvatić, Derenčinović, „Prilog“, 26–30.

⁸⁶ „Govor dr. Ive Politea“, u: Horvat, *Kardinal*, 162–164.

⁸⁷ „Laws of War: Laws and Customs of War on Land (Hague IV); October 18, 1907“, *The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy*, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp#art42, pristupljeno 15. kolovoza 2019.), Horvatić, Derenčinović, „Prilog“, 31.

⁸⁸ Horvatić, Derenčinović, „Prilog“, 31.

⁸⁹ Horvatić, Derenčinović, „Prilog“, 31.

pozvao Stepinčev branitelj Ivo Politeo.⁹⁰ Što se tiče optužbi za poslijeratno djelovanje, Stepincu suradnja s „križarima” i sudjelovanje u terorizmu nisu dokazani, već samo održavanje kontakata s političkim neistomišljenicima. Uz to, kao što je već objašnjeno, danas znamo da je i čitavo povezivanje Stepinca i Šalića s križarima inscenirala OZNA.⁹¹

U propagandnom tisku i prisilnim vjerskim prijelazima Stepinac nije osobno sudjelovao, već mu se sudi jer je nadređen po crkvenoj hijerarhiji. Međutim, tužiteljstvo pokazuje nepoznavanje unutarnjega ustroja Katoličke Crkve. U radu katoličkoga tiska, odgovornost je isključivo autorska te se Stepinca ne može teretiti za „vrhovni nadzor”.⁹² Stepinac je također prozvan zbog događanja u dijecezama kojima nije bio nadležan. Naime, on kao predsjednik Biskupske konferencije, budući da je riječ o samo počasnoj funkciji, ne snosi odgovornost za rad drugih biskupija te u njima nema nikakve ovlasti.⁹³ Takve nepravilnosti uočio je i Stepinčev branitelj, dr. Ivo Politeo. Uz to je ukazao i na pojedine potencijalne falsifikate, korištene kao dokazni materijal, kao što je npr. kopija nadbiskupovoga pisma. Stepinac prema Politeu nikad nije izdavao kopije, a pisma papi uvijek je pisao na latinskom jeziku, a ne na talijanskom kao u priloženom.⁹⁴

Kod optužbe o nasilnim vjerskim prijelazima ne uzima se u obzir izdanje Stepinčevoga Memoranduma; o pravilnom postupanju kod vjerskih prijelaza, donesenoga na Biskupskoj konferenciji u studenom 1941. i odobrenoga od pape.⁹⁵ Prema Stepinčevom branitelju Natku Katičiću, Crkva je na početku odugovlačila s vjerskim prijelazima, na što su prigovarali ustaški dužnosnici. Nakon toga odlučuje ubrzati prijelaze kako bi spasila pravoslavce u životnoj opasnosti.⁹⁶ Takvu tezu naravno treba detaljnije istražiti i uzeti u obzir sve pojedine slučajeve. Također, treba imati na umu da je obrana imala samo osam dana pripreme, dok

⁹⁰ „Govor dr. Ive Politea“, u Horvat, *Kardinal*, 164–167, Horvatić, Derenčinović, „Prilog“, 31–32.

⁹¹ Radelić, *Križari*, 130–139., Radelić, „Nadbiskup“, 180–183.

⁹² Horvatić, Derenčinović, „Prilog“, 30–31.

⁹³ Horvatić, Derenčinović, „Prilog“, 31.

⁹⁴ Govor dr. Ive Politea“, u: Horvat, *Kardinal*, 167–169, 175–178.

⁹⁵ Horvat, *Kardinal*, 86.

⁹⁶ „Govor dr. Natka Katičića“, u: Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, 190–193.

je tužiteljstvo dokumente prikupljalo 15 mjeseci.⁹⁷ Kod optužbe da je obnašao dužnost vojnoga vikara, zanemaruje se činjenica da je vojnim vikarom imenovan još za vrijeme Kraljevine Jugoslavije, 8. prosinca 1939. godine.⁹⁸ Prema tome Stepinac nije bio ustaški vojni vikar, nego za sve katolike vojnike na području bivše Kraljevine Jugoslavije i kasnije NDH.⁹⁹ Funkcije vojnih vikara u NDH de facto su obnašali pop Stipe Vučetić i Vilim Cecelja, koje je izvan svojih svjetovnih ovlasti imenovao Pavelić.¹⁰⁰

Godine 1992. Hrvatski sabor donio je Deklaraciju u kojoj je osudio politički proces i presudu. Prema Deklaraciji, Stepinac je nevin nepravedno osuđen na montiranom procesu te hrvatski narod nikada nije priznao tu presudu. Stoga Hrvatski sabor deklaracijom ispravlja tu nepravdu. Međutim, tom deklaracijom proces i presuda samo su osuđeni te ona nije de iure i de facto ukinuta.¹⁰¹ Pravnici Horvatić i Derenčinović u već spomenutom članku iz 2009. godine predlažu tri mogućnosti ukidanja presude. Prema prvoj se nalaže izmjena postojećih odredbi Zakona o kaznenom postupku propisivanjem odredbi o reviziji protiv odluka sudova bivše SFRJ, odnosno FNRJ. Kao drugu mogućnost navode kaznenopravnu obnovu ex lege rehabilitacijom, donošenjem zakona kojim se proglašava ništavost ZKDND. Pod trećom opcijom naveli su donošenje zakona o rehabilitaciji žrtava političkoga i ideološkoga progona.¹⁰² Kasnijim uvažavanjem prve spomenute mogućnosti, odnosno izmjenama Zakona o kaznenom postupku, revizija će biti i omogućena. Stoga je na zahtjev za revizijom nećaka Alojzija Stepinca u srpnju 2016. godine vijeće zagrebačkoga Županijskoga suda, pod predsjedanjem suca Ivana Turudića, u cijelosti poništilo presudu.¹⁰³

⁹⁷ Horvatić, Derenčinović, „Prilog“, 32.

⁹⁸ „Hectore Felici, apostolski nuncij u Beogradu, dostavlja nadbiskupu Stepincu odluku Svetoga Oca Pija XII. o ovlastima koje ima kao vojni vikar ‘bez naslova’, 27. listopada 1940.“, objavljeno u *Blaženi Alojzije Stepinac, Zagrebačka nadbiskupija*. (<http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/svjedocanstva-i-dokumenti/dokumenti/1940-837/837>, pristupljeno 15. kolovoza 2019.).

⁹⁹ Miroslav Akmadža, „Pitanje Stepinčeva vojnog dušobrižništva“, *Portal Hrvatskog kulturnog vijeća*, (<https://www.hkv.hr/hrvatski-tjednik/20740-m-akmadza-stepinca-je-vatikan-imenovao-vojnim-vikarom-a-ne-ustaska-vlast.html>, pristupljeno 15. kolovoza 2019.).

¹⁰⁰ Govor dr. Natka Katičića“, u: Horvat, *Kardinal*, 193.

¹⁰¹ Horvatić, Derenčinović, „Prilog“, 21–23.

¹⁰² Horvatić, Derenčinović, „Prilog“, 35–45.

¹⁰³ Ivana Jakelić, „Revizija osude: Presuda kardinalu Stepincu u cijelosti poništena“, *Večernji list*, (<https://www.vecernji.hr/vijesti/ceka-se-objava-o-reviziji-osude-kardinalu-stepincu-odlu-ku-na-zupanijskom-sudu-ceka-i-vladimir-seks-1101072>, pristupljeno 30. kolovoza 2019.).

6. ZAKLJUČAK

Završetkom Drugoga svjetskoga rata komunistički režim nastoji učvrstiti vlast te povezati HSS i Katoličku Crkvu s ustaškim režimom i križarima kako bi ih kompromitirao. Prosvjedi nadbiskupa Alojzija Stepinca protiv novih vlasti, „pastirsko pismo“, njegovi otprije poznati antikomunistički stavovi i odbijanje formiranja „narodne crkve“ te popularnost u narodu čine ga opasnošću za novi režim. Takva situacija natjerala je vlasti da se obračunaju sa Stepincem montiranim procesom protivnom načelima zakonitosti. Stoga ga osuđuju zbog suradnje s okupatorom, sudjelovanja u nasilnim „prekrštavanjima“ pravoslavača, obnašanja dužnosti vojnoga vikara, sudjelovanja u rušenju novouspostavljenoga poretka te ga se poziva na odgovornost za rad čitavoga katoličkoga klera u Hrvatskoj i Jugoslaviji za vrijeme rata. Nadbiskup osobno nije sudjelovao u propagandnom tisku, nasilnim vjerskim prijelazima, ubojstvima i zločinima, već mu se sudi jer je nadređeni, unatoč tome što po crkvenoj hijerarhiji ne snosi odgovornost. Pritom se kod optužbe za kolaboraciju zanemaruju njegove kritike vlasti NDH i humanitarni rad za vrijeme Drugoga svjetskoga rata. Stepincu nije dokazana ni poslijeratna suradnja s „križarima“ ni sudjelovanje u terorizmu, dok je određene „križarske“ djelatnosti u nadbiskupskom dvoru inscenirala sama OZNA. Također, uspostavljanje odnosa s de facto novim vlastima ne može se smatrati protuzakonitim jer je u skladu s tada vrijedećom IV. haškom konvencijom o zakonima i običajima rata na kopnu. Uzevši u obzir ton suđenja, prisutnost falsifikata i pravno neodrživu presudu, suđenje možemo okarakterizirati kao montirani proces namijenjen obračunavanju s političkim neistomišljenicima. Demokratskim promjenama, presuda će biti osuđena saborskom Deklaracijom, a 2016. godine i ukinuta revizijom.

Trial of Zagreb Archbishop Alojzije Stepinac: its circumstances, analysis of the court file and the analysis of the legal viability of the judgment

Abstract: The paper is researching the unjust show trial against Archbishop and Cardinal Alojzije Stepinac. At the beginning of the paper, a brief biography explains Stepinac's activity in the interwar period, the period of World War II, and shortly after the war, right before the

trial. Article describes the appearance of the „Križari“ („crusaders“), intentions of the communist authorities to consolidate power and to denigrate the opposition, and the circumstances of the trial. The court file is analyzed through the indictment, the interrogation of Stepinac and the verdict. The analysis of the trial represents the treatment and the atmosphere in which Stepinac was trialed. The paper also contains an analysis of the legal sustainability of the judgment, on the basis of which the irregularities of the trial and the verdict which violates the principle of legality were presented.

Keywords: *Alojzije Stepinac, World War Two aftermath, Show trial, Croatian „crusaders“, Catholic church*

Izvori

„Govor dr. Ive Politea“, objavljen u: Vladimir Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac. Mučenik za ljudska prava*, Meridijani, Zagreb (2008.), 160-190.

„Govor dr. Natka Katičića“, objavljen u: Vladimir Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac Mučenik za ljudska prava*, Meridijani, Zagreb (2008.), 190-193

„Hectore Felici, apostolski nuncij u Beogradu, dostavlja nadbiskupu Stepincu odluku Svetoga Oca Pija XII. o ovlastima koje ima kao vojni vikar, 27. listopada 1940.“, objavljeno u *Blaženi Alojzije Stepinac, Zagrebačka nadbiskupija*, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/svjedocanstva-i-dokumenti/dokumenti/1940-837/837>, pristupljeno 15. kolovoza 2019.

„Laws of War: Laws and Customs of War on Land (Hague IV); October 18, 1907“, *The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy*, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp#art42, pristupljeno 15. kolovoza 2019.

Stanić, Milan (ur.). *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*. Zagreb: 1946.

Bibliografija

„Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, *Blaženi Alojzije Stepinac – Za-*

grebačka nadbiskupija, „Blaženi Alojzije Stepinac – Životopis“, <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/o-stepincu/zivotopis/100>, pristupljeno 9. ožujka 2019. „Blažević, Jakov.“, Hrvatska enciklopedija LZMK, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8132>, pristupljeno 1. listopada 2019.

„Katičić, Natko“, *Hrvatska enciklopedija LZMK*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30883>, pristupljeno 1. listopada 2019.)

„Stepinac, Alojzije, bl.“, *Hrvatska enciklopedija LZMK*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58021>, pristupljeno, 9. ožujka 2019.

Miroslav Akmadža, „Pitanje Stepinčeva vojnog dušobrižništva“, *Portal Hrvatskog kulturnog vijeća*, <https://www.hkv.hr/hrvatski-tjednik/20740-m-akmadza-stepinca-je-vatikan-imenovao-vojnim-vikarom-a-ne-ustaska-vlast.html>, pristupljeno 15. kolovoza 2019.

Alojzije Viktor Stepinac, Redatelj Niko Kostanić, Zagreb: Hrvatska radiotelevizija, 2018.

Ivan Gabelica, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*. Zagreb: vlastita naklada autora, Zagreb (2007.)

Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*. Novi Liber, Zagreb (2008.)

Horvat, Vladimir. *Kardinal Alojzije Stepinac Mučenik za ljudska prava*. Zagreb: Meridijani, 2008.

Željko Horvatić, Davor Derenčinović, „Prilog raspravi o kaznenoj (ne) održivosti presude protiv Alojzija Stepinca“, u Nada Bašić, Vladimir Horvat, Josip Mrzljak, Jasna Pavelić-Jureško (ur.), *Kardinal Alojzije Stepinac Svjedok vremena i vizionar za treće tisućljeće*. Glas koncila, Zagreb (2009.), 21–48.

Ivana Jakelić, „Revizija osude: Presuda kardinalu Stepincu u cijelosti poništena,“ *Večernji list*, <https://www.vecernji.hr/vijesti/ceka-se-objava-o-reviziji-osude-kardinalu-stepincu-odluku-na-zupanijskom-sudu-ceka-i-vladimir-seks-1101072>, pris-

tupljeno 30. kolovoza 2019.

Berislav Jandrić, „Državno-partijska priprema javnosti za suđenje nadbiskupu Stepincu. Proglašen krivim i prije započetog kaznenog postupka. (Primjer zagrebačkog dnevnika »Vjesnik«).“ *Croatica Christiana periodica* 24/46, Zagreb (2000.), 171–184.

V. Majetić, „Što točno Srpska pravoslavna crkva zamjera Stepincu“, *Tportal*, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/sto-tocno-srpska-pravoslavna-crkva-zamjera-stepincu-20160714> pristupljeno 15. kolovoza 2019.

Barbara Marinović, „Vulin na komemoraciji: Alojzije Stepinac bio je ustaški vikar! HDZ: Sramotna izjava“, *Večernji list*, <https://www.vecernji.hr/vijesti/aleksandar-vulin-izjavio-na-komemoraciji-alojzije-stepinac-bio-je-ustaski-vikar-1011566>, pristupljeno 15. kolovoza 2019.

Marjan Marino Ninčević, Filip Brčić, „Diplomatski odnosi Vatikana i Kraljevine Jugoslavije: konkordat iz 1935. godine“, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja* 14/2, Zagreb (2016.), 299–307.

Zdenko Radelić, „Križari: ustaška gerila 1945. – 1950. – problemi istraživanja“, *Časopis za suvremenu povijest* 32/1. Zagreb (2000.), 5–6.

Zdenko Radelić, „Nadbiskup Stepinac i slučaj križarske zastave (1945.–1946.)“, *Croatica Christiana periodica*, 26/49, Zagreb, (2002.), 180–183.

Zdenko Radelić, *Križari Gerila u Hrvatskoj 1945. – 1950.*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb (2002.)

Branimir Stanojević, *Alojzije Stepinac, zločinac ili svetac, 2. izd.*, Nova knjiga, Beograd (1986.)

Darko Stuparić, (gl. ur.). *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. – 1945.*, Minerva, Zagreb (1997.)